

KAIP VYSK. JURGIS MATULAITIS GELBĖJO T. FRYDRICHAŲ MUKERMANĄ

Parengė Genovaitė Gustaitė

Savo „Užrašuose“ 1919 m. vasario 19 d., jau po t. Mukermano suėmimo, Vilniaus vyskupas Jurgis Matulaitis parašė: „Tikrai Dievas man čia tą tėvą Mukermaną turbūt buvo atsiuntęs, kad lengviau man būtų su nesveikais tautiškuomais kovoti“¹.

Vokietis jėzuitas Frydrichas Mukermanas (Friedrich Mukermann; 1883–1946) – gabus pamokslininkas, lyginamas net su Petru Skarga, sociologas, per Pirmąjį pasaulinį karą Vilniuje Šv. Kazimiero bažnyčioje buvo vokiečių karių katalikų kapelionas. Kadangi po 1831 m. sukilimo bažnyčia caro valdžios buvo paversta cerkve (iki 1915 m.), tai, kaip rašo J. Matulaitis, dabar „Rusų šventikai tykojo tą bažnyčią vėl užgrobti. Dėl to jie kreipėsi ir į vokiečių valdžią, <...> bet nieko nepešė“².

Vyskupui rūpėjo bažnyčią išlaikyti katalikų rankose. Todėl jis paprašė t. Mukermaną nepasitraukti su kariuomene, likti Vilniuje. Paklauses prašymo Mukermanas pasiliko ir, vyskupui pritarus, ėmėsi ne tik tikybinės, bet ir socialinės, kultūrinės veiklos. Pramokęs lenkų kalbos, be to, paskirtas Šv. Kazimiero bažnyčios rektoriumi, jis savo pamokslais, veikla traukte traukė įvairių tautybių tikinčiuosius. Maža to, jo sumanymu šalia bažnyčios esančiuose vienuolijose rūmuose įsikūrė darbininkų organizacija, pavadinta Krikščionių darbininkų sąjunga (Liga robotnicza św. Kazimierza). Labai greitai į ją įstojo daugiau nei 9 tūkst. įvairių tautybių vyrų ir moterų. Džiaugdamosis t. Mukermano veikla, jo pagalba, J. Matulaitis rašė: „Būdamas vokietis, pramoko lenkiškai ir nors vokiečių ir lenkų santykiai kuo blogiausi, jis tiek žmonių prie savęs patraukė“³.

Sąjungos palaikomas t. Mukermanas įsteigė kooperatyvą, atidarė sandėlius, valgyklą, atgaivino dirbtuves, įkūrė ir liaudies teatrą. Nereikėtų pamiršti, kokiomis sąlygomis visa tai vyko: juk buvo pokario ekonominė suirutė, daugelis badavo, kentėjo nuo nepriteklių, ligų. Jis buvo numatęs leisti ir laikraštėlių, tačiau išėjo tik vienas numeris – buvo sustabdytas. Bolševikų valdžia tiek į laikraštėlių, tiek į kitą t. Mukermano veiklą

¹ J. Matulaitis, *Užrašai*, [Vilnius]: Aidai, 1998, p. 155.

² *Jurgio Matulaičio Užrašai*, Bruklinas, 1991, p. 187.

³ Ten pat, p. 208.

žiūrėjo kaip į nukreiptą prieš darbininkus, skaldančią klasinę vienybę, neleistiną. Todėl t. Mukermanui buvo įsakyta per 24 val. iš Vilniaus išvažiuoti.

Gandas apie trėmimą pasklido labai greitai ir, t. Mukermanui atėjus į Šv. Kazimiero bažnyčią atsisveikinti, susirinkusi minia jo neišleido. Per kilusią lauke maišatį, spūstį, „žydai milicininkai paleido kelis šūvius į orą. Minia įniršo <...> Bolševikų valdžia, pajutusi, kad žmonių įnirtimas kyla, pašalino žydus milicininkus iš tų gatvių, kurios yra netoli Šv. Kazimiero bažnyčios“⁴. Pasipiktinę bolševikų elgesiu, sujudo „visi miesto katalikai“. Vyskupas pripažįsta: „Ir aš dariau, ką tik galėjau“⁵.

Pirmiausia per kunigą J.Kuktą priprašė Emiliją Vileišienę (daktaro A.Vileišio žmoną), kad „tuo reikalu eitų pas Kapsuką-Mickevičių“, savo gerą, seną pažįstamą, paskui dar pas G.Liutkevičių. Bet E.Vileišienės žygis vaisių nedavė. Tuomet vyskupas pasiuntė du kunigus – K.Lubianecą (Lubėną) ir G. Maciejievičių (Maciejewicz) pas rabiną pasikalbėti, kad šis savuosius sudrausmintų, tie liautųsi šaudę, neerzintų žmonių, nes gali kilti žydų žudynės. Rabinas pažadėjo į prašymą atsižvelgti. Be to, pakartotinai belstasi į Kapsuko duris. Šį sykį pas jį nuėjo kun. J.Tumas su vyskupo raštu. Pasiuntinys buvo įpareigotas dar ir žodžiu išaiškinti „kaip katalikai yra įnirtę dėl tėvo Mukermano trėmimo“, išaiškinti, kad jo veikla yra grynai tikiškinė, socialinė, kultūrinė, o ne politinė (jis „jokios politikos nevarinėjo“). Imdamasis atsakomybės, vyskupas pabrėžė, jog t. Mukermanas, „visą darė su mano žinia ir mano įgaliojimais“⁶. Bet pastangos ir šį kartą nuėjo veltui. Atsakydamas raštu į raštą, Kapsukas pranešė, kad t. Mukermano negali čia palikti; kad jie laikys apgulę bažnyčią, kol žmonės su tėvu Mukermanu pasiduosią“⁷.

Atomazga atėjo vasario 12 d., po trijų dienų apgulties. Nukirpę elektros laidus, prasibrovo pro dieną naktį budinčius žmones, pusę penkių iš ryto raudonarmiečiai įsiveržė į vidų. Įsiveržę ėmė šaudyti į lubas, stumdyti, mušti, tąsyti ginančiuosius t. Mukermaną – „buvo apdaužytų, patinusių ir pamėlynavusių“. Tėvą Mukermaną suėmė išsivežė, o bažnyčią užrakino ir pastatė sargybą.

Vyskupas vėl siunčia J.Tumą taip pat su raštu pas Kapsuką, prašo gražinti bažnyčios raktus, leisti tikintiesiems joje melstis; t. Mukermaną paleisti J.Tumas prašo žodžiu. Gautame atsakyme raštu Kapsukas raktus gražinti pažada, o dėl t.Mukermano praneša, kad jis išvežtas į Minską, kur bus teisiamas už šnipinėjimą. Beje, rašte buvo pridėti keli suimtojo

⁴ Ten pat, p. 190.

⁵ Ten pat, p. 191.

⁶ Ten pat, p. 192.

⁷ Ten pat.

žodžiai vyskupui, esą „kareiviai nieko blogo jam nedarė“, prašymas raminti žmones⁸.

Gaila, J.Tumas, atrodo, savo apsilankymų pas Kapsuką neaprašė, o Kapsukas yra palikęs labai įsimenantį t. Mukermano veiklos vertinimą. Pagrįstas nepajudinamomis klasinės proletariato ideologijos nuostatomis, jis parodo, kaip pavojinga tuomet buvo imtis bet kokios teigiamos veiklos, lygiai taip pat ginti kaltinamąjį, pakliuvusį į bolševikų teismo rankas.

Tėvui Mukermanui skirtą vieno puslapio straipsnelį, išraiškingai pavadinantą „Geltonosios „darbininkų“ organizacijos“, Kapsukas parašė 1919 m. gegužės 16 d., jau po kaltinamojo suėmimo, išvežimo į Minską. Šis straipsnelis čia cituojamas kone visas.

Pradedama: „Išlaisvintame“ Vilniuje visišką laisvę turi geltonosios klierikinės darbininkų organizacijos, <...> Veikia Mukermano „Šv. Kazimiero darbininkų lyga“. Ji kviečia į savo susirinkimus „visus krikščionis pirklius ir krautuvininkus, lygos narius ir prijaučiančius <...> labai svarbių klausimų apsvastyti“ („Nasz kraj. Nr. 5). Tai pakankamai apibūdina vadinamąją „Šv. Kazimiero darbininkų lygą“, kurioje yra susiorganizavusi kontrevoliucinė Vilniaus krikščionių buržuazija. Ji organizuoja „Darbininkų lygos“ kooperatyvą, turi dramos sekciją, kuri rengia vakarus ir spektaklius, pagerbdama Lenkijos armiją, išlaisvinusią Vilnių nuo bolševikų smurto“ („Nasz kraj“, Nr.2)“. Nurodo, kad besikuriančių krikščioniškųjų profesinių sąjungų svarbiausias uždavinys „skaldyti darbininkų klasę pagal tikybą, siundyti krikščionis prieš žydus ir bolševikus ir viešpatauti. Tose pačiose sąjungose stengiamasi suburti darbininkus ir buržuaziją, kad tos sąjungos visai nebūtų tinkamos klasiinei kovai“⁹.

Kapsuko duotą nedviprasmišką t. Mukermano kaip klasinio priešo vertinimą dar vienu panašiu bruožu papildo įrašas jo „Raštų“ rodyklėje, sudarytoje po 47 metų nuo straipsnio parašymo. Įrašė teigiama: „Mukermanas F. – kunigas, Vilniaus šv. Kazimiero bažnyčios klebonas 1919 m., Vokietijos imperialistų agentas“¹⁰.

Taigi proletariato valdžiai tiek antrajame, tiek septintajame XX a. dešimtmetyje „Vilniaus šv. Kazimiero bažnyčios klebonas 1919 m.“ – klasinis priešas, Vokietijos imperialistų agentas. O Vilniaus vyskupui – Dievo siųstas, kurį gelbėdamas padarė viską, ką galėjo. Apie tai kalbėdamas vasario 16 d., sekmadienį, perpildytoje Katedroje („Ji buvo pilnutėlė, grūstė prisigrūdusi – kamšatis baisi“), J.Matulaitis pasakė: „<...> aš jį gyniau ir užtariau, bet kad nieko nebuvo galima padaryti“¹¹.

⁸ Ten pat, p. 193.

⁹ V. Kapsukas, *Raštai*, t. 8, Vilnius: Vaga, 1966, p. 211–212.

¹⁰ Ten pat, p. 647.

¹¹ *Jurgio Matulaičio Užrašai*, Bruklinas, 1991, p. 198.

Suėmimu, išvežimu į Minską baigėsi t. Mukermano veiklos istorijos vilnietiškoji dalis. Ji glaustai, išpūdingai sodria, gyva kalba aprašyta J. Matulaičio „Užrašuose“ ir trumpai (taip pat išpūdingai...) politiškai – Kapsuko. Pasirodo, nors „nieko nebuvo galima padaryti“, suimtas ir toliau nebuvo paliktas likimo valiai. J. Matulaičio pastangos gelbėti jį pasiekė Minską, vyskupą Z. Lozinskį.

Tai atskleidžia Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomos kunigo Andriejaus Cikotos¹² laiškas lenkų kalba J. Matulaičiui (f. 1674, ap. 2, b. 61), rašytas iš Molodečno 1919 m. kovo 10 d. Laiškas visas skirtas t. Mukermano bylai. Jau pirmas sakinytis rodo, kad A. Cikota į Minską buvo pasiųstas J. Matulaičio sužinoti apie suimtojo padėtį, jam padėti, jį gelbėti.

Kaip matyti toliau, čia jis veikė ne vienas, o su t. Mukermano įkurtos darbininkų sąjungos atstovais, kurių siuntimu rūpinosi taip pat Matulaitis. (Apie A. Cikotos įpareigojimą, darbininkų atstovų pasiuntimą kalbama vasario 27 d. „Užrašuose“: „Nusprendžiau, kad kun. Cikoto iš Molodečno važiuotų [į Minską], o darbininkai tesiunčia savo atstovus“¹³.)

Laiško pradžioje atsiprašoma ir aiškinamasi: „Kuo labiausiai atsiprašau, kad taip vėlai pranešu apie man pavestą misiją, bet iki tol nei laiko, nei tinkamos progos neturėjau“. Toliau pereinama prie pavestos užduoties, puikiai atskleidžiant bolševikinio Minsko valdininkų laikyseną (beje, būdingą ne tik aniems laikams). – „Dėl kun. Mukermano Minske praleidau 4 dienas. Visas tas laikas buvo nuolatinis [!] vaikščiojimas po įvairias teismo institucijas, nedavęs norimų vaisių. Oficialiai aptikome tik vieną pėdsaką, kad kun. Mukermano byla yra Minske, tardymo komisijoje. Ji [komisija] tačiau dėl to visiškai neprisipažįsta, sakosi turinti vien lydraštį, [tvirtinanti], kad byla nebuvusi iš Vilniaus atsiųsta“. A. Cikotai paprašius atsakymo raštu, jam buvo pareikšta, kad jo mandate trūksta antspaudų – taigi jis teisiškai neįgaliotas. A. Cikota atsidūsta: „Toks kun. Mukermano bylos išlaptinimas daro visiškai negalimas pastangas jį išvaduoti arba paleisti už užstatą [tokia galimybė, matyt, taip pat buvo svarstyta], nes kiekviena teismo institucija atsako: mes nieko nežinome [įrašyta rusų kalba]“¹⁴.

Vis dėlto kantrus, ištvermingas vaikščiojimas nuo vienu durų prie kitų padėjo nors kai ką išsiaiškinti, sužinoti. Be to, padėjo ir tai, kad A. Cikota, kaip minėta, vaikščiojo ne vienas, o su įkurtos prie Šv. Kazimiero bažnyčios darbininkų sąjungos atstovais. Jų atvežtas prašymas, net su

¹² Andriejus Cikota (1891–1952). Susipratęs gudas, marijonas, labai šviesi asmenybė. Iki 1920 m. Minske dėstė kunigų seminarijoje; J. Matulaičio vadinamas profesoriumi. 1933–1939 m. buvo Marijonų vienuolijos generolas, o 1938–1948 m. – Rytų apeigų apaštalinis administratorius. Suimtas, gyvenimą baigė Stalino lageriuose Sibire.

¹³ *Jurgio Matulaičio Užrašai*, p. 209.

¹⁴ LCVA, f. 1674, ap. 2, b. 61, l. 1v.

parašais, matyt, darė išpūdį. Laiške rašoma: „Tačiau Lygos prašymą su parašais tardymo komisijos pirmininkas teikėsi [!] priimti ir žadėjo [!] padėti. Tokia oficiali reikalų padėtis. Privačiai – yra tikra, kad kun. Mukermanas gyvas ir niekas jam negresia“. Tuo metu – kovo 10 d. – A.Cikota, matyt, galėjo tvirtinti, kad „niekas jam negresia“. Tačiau kokia grėsmė suimtajį tykojo pačioje pradžioje, tik atvežus iš Vilniaus, rodo tolesnės laiško eilutės. – „Iš karto Revoliuciniame kariniame tribunole buvo keli balsai už sušaudymą [!] tuoj pat, bet tardymo komisijos pirmininkas ir kiti prie to neprileido, baimindamiesi sujudimų. Dabar nėra kalbos apie sušaudymą, bet bijoma ir paleisti, dėl to apie bylą nieko neskelbiama. <...> Mūsų delegacija ir parašai padarė pirmininkui, susipažinusiems su byla darbuotojams didelį [!] išpūdį¹⁵.

Laiško pabaigoje nurodo, ką dar per tas 4 dienų vaikštynes yra nuveikęs. – „Tą bylą pavedžiau dviem įtakingiems ponams, patikinusiems, jog padarys viską, ką galės. Išvažiuoju į Minską 12 kovo [laiškas iš Molo-dečno rašytas kovo 10 d.], ten vėl imsiuos rūpintis privačiu keliu“. Toliau duoda labai svarbų patarimą: „Antroji delegacija su mandatais, prašymu būtų labai pageidautina bylai pajudinti – oficialiu keliu“. (Sakinys apie antrosios delegacijos siuntimą vyskupo storai pabrauktas mėlynu pieštuku; tokiu pačiu pieštuku laiško pradžioje, viršuje įkypai įrašytas vienas žodis: bolszewicy). Delegacijai prieš kelionę dar pataria „<...> oficialiai paklausti valdžios, suėmusios kun. Mukermaną, kur yra jo byla, ir, gavus oficialų atsakymą, kreiptis į nurodytą įstaigą“¹⁶. Priešpaskutinis laiško sakiny – atsiprašymas Ekscelencijos už gaišinimą, pastabėlė: „<...> daugiau pranešu kun. Piotrovskiiui“¹⁷. (Labai gaila, bet šito laiško rasti nepavyko.) O paskutinis sakiny įprastinis: „Bučiuoju rankas Garbingajam Ganytojui nuolankus tarnas kun. Andriejus Cikota“¹⁸.

Vilnietiškoji t. Mukermano veiklos istorija baigėsi laimingai, bet ne Minske, o Smolenske, kurio A.Cikota, matyt, turėjo pagrindo bijoti („Bijojau tikrai, kad <...> kun. Mukermano neišvežtų į Smolenską“). Iš ten į laisvę išeiti padėjo Tarptautinis Raudonasis kryžius – t. Mukermanas buvo paleistas mainais po 9 mėn. kalinimo.

Dideli, nenuneigiami yra Raudonojo kryžiaus nuopelnai. Tačiau šiandien sunkiai išsivaizduojamame ano meto gyvenime, kupiname tautiškumais pagrįsto pykčio, keršto, įniršio, nenuilstamos, bebaimės J.Matulaičio pastangos nebuvo bevaisės nei praktiškai, nei teoriškai. Praktiškai

¹⁵ Ten pat, l. 1v-2.

¹⁶ Ten pat, l. 2.

¹⁷ Mykolas Piotrovskis (g. 1889) – kunigas, gudų tautybės sąmonės kėlėjas, geras pamokslininkas, Vilniuje J.Matulaičio paskirtas t. Mukermano pagalbininku..

¹⁸ LCVA, f. 1674, ap. 2, b. 61, l. 2.

A.Cikota minėjo Revoliucinio komiteto tribunolo baimę dėl galimų sujūdimų, o teoriškai – argi jos nebuvo tikriausias didžiojo įsakymo – „mylėk savo artimą“, – taip pat pasirinkto programinio šūkio – „Nugalėk blogį gerumu“ – įgyvendinimo pavyzdys?

Po J.Matulaičio mirties (1927) kun. K.Čibiro paprašytas parašyti atsiminimus, t. Mukermanas neatsisakė. Prisimindamas šviesų dviejų vienuolių bendravimą, pažinties išpūdžius baigė sakiniu: „Susitikimas su vysk. Matulevičium priklauso prie gražiausių mano gyvenimo valandėlių, kokias turėjau Aušros Vartų mieste, kur dar ir šiandien yra likusi mano širdies dalelė“¹⁹. Sakinys parašytas Miunsteryje po 14 metų nuo susitikimo Vilniuje, kurį atsiminimų autorius taip gražiai pavadino Aušros Vartų miestu.

Įteikta 2002 m. spalio mėn.

¹⁹ *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius*, red. K.Čibiras, Marijampolė, 1933, p. 296.